

УДК 338.43:330.341.1:631.1

DOI: 10.31651/2076-5843-2025-3-174-182

СЕГЕДА Сергій Андрійович

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики,

Донецький національний університет імені
Василя Стуса

<https://orcid.org/0000-0002-6179-564X>

s.seheda@donnu.edu.ua

АГРАРНО-ПРОДУКТОВЕ ВИРОБНИЦТВО УКРАЇНИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА: РЕСУРСИ, СТРУКТУРНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ТА НАПРЯМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Обґрунтовано сутність аграрно-продуктового виробництва України як цілісної соціально-економічної системи, що поєднує виробництво, переробку, зберігання та реалізацію продукції. Виявлено ключові структурні суперечності використання ресурсного потенціалу та формування доданої вартості. Визначено вплив інституційних, економічних і екологічних чинників на функціонування системи. Запропоновано напрями забезпечення її ефективного та сталого розвитку.

Ключові слова: аграрний сектор, аграрно-продуктове виробництво, економіка, соціально-економічна система, ресурсний потенціал, сталий розвиток, екологічна стійкість, економічні трансформації, аграрна галузь, державна політика, соціально-економічна система, природно-кліматичні умови, сівозміна, монокультурне землеробство, аграрно-продуктові підкомплекси, додана вартість, переробна промисловість, продовольча безпека.

Постановка проблеми. Аграрно-продуктове виробництво є однією з ключових соціально-економічних систем національної економіки України, що визначає рівень продовольчої безпеки, зайнятості населення, збереження земельних ресурсів і сталий розвиток суспільства. Водночас його функціонування відбувається в умовах соціально-економічних трансформацій, політичної нестабільності, інституційної незавершеності та посилення екологічних викликів.

Аграрно-продуктове виробництво, що в своїй основі є соціально-економічною системою – важлива складова національної безпеки. Сталий ефективний розвиток аграрно-продуктового виробництва відповідає інтересам всіх громадян України та суспільства і держави в цілому. Аграрно-продуктове виробництво є підґрунтям продовольчої безпеки всього суспільства та країни. Забезпечення населення різноманітними якісними харчовими продуктами та товарами повсякденного вжитку за рахунок власного виробництва, їх фізичної та економічної доступності для всіх верств населення у відповідності до раціональних норм споживання є основою формування якісного ресурсного потенціалу людини, життєдіяльності суспільства та продовольчої безпеки України. Її вирішення залежить від органічної взаємодії взаємозалежних галузей національного господарства, багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на функціонування аграрно-продуктового виробництва країни. Це необхідно здійснювати на основі організації раціональної структури й ефективного функціонування національного аграрно-продуктового виробництва з його традиційно розвиненими сільськогосподарськими галузями й продуктовими підкомплексами. Навність багатих природних ресурсів та сприятливих кліматичних умов дозволяє населенню України мати доступне виробництво більшості видів сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів, що формують продовольчу безпеку країни та можуть забезпечити широкий асортимент товарів широкого вжитку, виготовлених із сільськогосподарської сировини, і є особливо важливими для забезпечення здоров'я населення.

В економічній літературі автори пропонують різні визначення сутності аграрно-

продуктового виробництва. У зв'язку з цим виникає потреба поглибленого дослідження теоретичної сутності аграрно-продуктового виробництва як економічної категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових публікацій свідчить, що проблеми розвитку аграрно-продуктового виробництва широко висвітлено у працях вітчизняних науковців. Досліджуються питання соціально-економічної сутності аграрно-продуктового виробництва, його ролі у забезпеченні продовольчої безпеки, використання ресурсного потенціалу та формування доданої вартості.

Значний внесок у розвиток теорії аграрно-продуктового виробництва зробили Бондар Т. [1], Бородіна О. [2-3], Забуранна Л. [4], Кирилук Є. [5], Коденська М. [6-7], Месель-Веселяк В. [8], Пугачов М. [9], Томілін О. [10], Шубравська О. [11-12] та інші науковці [13]. Однак у цих наукових працях недостатньо досліджено економічну сутність аграрно-продуктового виробництва. Це зумовлює необхідність подальшого дослідження даного питання.

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування аграрно-продуктового виробництва України як цілісної соціально-економічної системи, виявлення особливостей його ресурсного потенціалу, структурної побудови та закономірностей функціонування в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій, а також визначення ключових напрямів забезпечення його ефективного та сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрно-продуктове виробництво є важливою складовою національної економіки та виконує функцію забезпечення населення якісними й екологічно безпечними продуктами харчування і товарами повсякденного вжитку, виготовленими з вітчизняної сільськогосподарської сировини, відповідно до науково обґрунтованих норм споживання. Сталий розвиток цієї сфери відповідає суспільним і державним інтересам, а раціональне функціонування має забезпечувати збереження та відтворення земельних ресурсів не лише як засобу виробництва, а й як базового просторового середовища життєдіяльності населення.

Сучасне аграрно-продуктове виробництво в Україні функціонує в складних соціально-економічних умовах, що проявляються політичною нестабільністю, соціально-демографічними диспропорціями та економічними обмеженнями. Сукупність цих чинників підсилює внутрішні суперечності розвитку галузі.

Розвиток аграрно-продуктового виробництва як соціально-економічного процесу значною мірою залежить від рівня людського капіталу, зокрема здатності людини до саморозвитку, саморегулювання та професійної відповідальності [14, с. 17-18]. Рівень людського капіталу визначає якість виробничих і управлінських відносин та впливає на суперечності функціонування аграрно-продуктового виробництва як цілісної системи.

Ключові суперечності розвитку аграрно-продуктового виробництва, як зазначають українські науковці [13, с. 52-53], полягають у наступному:

- між наявним ресурсним потенціалом і потребою його ефективного використання;
- між обсягами виробництва та рівнем споживання (через диференціацію доходів населення, інституційні обмеження та нераціональну структуру виробництва);
- між зростанням виробництва окремих видів продукції та уповільненими темпами розвитку потужностей переробки, доробки й зберігання, а також скороченням біологічної переробки продукції тваринами внаслідок зменшення поголів'я (особливо ВРХ), що посилює сировинний характер експорту, втрати врожаю, звуження асортименту готової продукції та недоотримання доданої вартості;
- між потребою інноваційності технологічних процесів і залишковим принципом фінансування науки, що веде до відставання розробок, зниження продуктивності праці й землі та посилення технологічної залежності;
- між потребою впровадження інновацій і обмеженими можливостями їх практичної реалізації через кадрові проблеми та орієнтацію на дешеву робочу силу, що підсилює трудомісткість і міграційні процеси;
- між низьким рівнем оплати праці науково-педагогічних працівників і потребою в

підготоввці висококваліфікованих фахівців;

– між низьким рівнем споживання продукції тваринного походження та слабкістю економічних стимулів розвитку тваринництва.

Зазначені суперечності мають ієрархічний характер: інституційна й ресурсна незбалансованість формує похідні структурні, інноваційні та соціальні деформації.

Системні диспропорції значною мірою зумовлені незавершеністю трансформацій і недосконалістю інституційного та нормативно-правового регулювання. Водночас історично сформовані інтеграційні форми поєднання виробництва і переробки створили передумови розвитку аграрно-переробних зв'язків.

Зростання виробництва малотранспортабельної продукції (плодоовочевої, винограду) зумовлює потребу в оперативній реалізації або промисловій переробці, що обґрунтовує розміщення переробних потужностей у місцях виробництва та зменшує ризики втрат у сезон пікових навантажень.

Організація промислової переробки в сільській місцевості як форма поєднання сільськогосподарського й промислового виробництва була характерною для спеціалізованих підприємств овочівницького, виноградарського та плодово-ягідного напрямів, продукція яких швидко псується і потребує спеціальних умов зберігання або своєчасної переробки.

В умовах переходу до ринку та зміни форм власності виробники отримали можливість самостійно визначати напрями діяльності, формувати нові організаційно-господарські структури та розвивати канали збуту. Водночас ринкове середовище залишається суперечливим через інституційні обмеження, нерівний доступ до ресурсів, недостатній управлінський досвід і залежність від фінансового стану підприємств. Це обмежує ефективність використання землі та продукції, а правила взаємодії між суб'єктами аграрно-продуктового виробництва потребують подальшого врегулювання.

Дисбаланси у регулюванні відносин «природа – людина – держава» сприяли концентрації значних земельних масивів у межах агрохолдингів [13, с. 114-133]. Діяльність частини великих землекористувачів супроводжується впровадженням виснажливих монокультур, руйнуванням сівозмін, зміною структури посівних площ, скороченням поголів'я тварин (окрім птахівництва) та порушенням збалансованості розвитку рослинництва і тваринництва [13, с. 56].

Водночас соціально-економічна значущість аграрно-продуктового виробництва зумовлює необхідність стабільного функціонування традиційних для України галузей і продуктових підкомплексів, що історично формувалися з урахуванням природно-кліматичних умов [6, с. 435; 2, с. 57; 3, с. 89; 15, с. 4-5].

Розвиток аграрно-продуктового виробництва базується на використанні природних ресурсів, людського потенціалу, матеріально-технічної бази, науки та інфраструктури. При цьому система істотно залежить від природно-кліматичних умов і їх мінливості, а також від характеру взаємодії людини з природою та врахування природних закономірностей у господарській діяльності.

Природно-кліматичні умови України мають зональні й регіональні відмінності щодо ґрунтів і агроекологічних параметрів. Це, з одного боку, забезпечує можливість культивування широкого спектра культур і розвитку різних галузей, а з іншого – визначає спеціалізацію, концентрацію та просторове розміщення виробництва.

Сільськогосподарська продукція є не лише продовольством, а й сировиною для низки галузей промисловості. Це зумовлює потребу розвитку доробки, фасування, переробки, промислового зберігання та маркетингових каналів реалізації, що зменшує втрати і забезпечує сталість забезпечення ринку.

Історично в Україні сформувалися аграрно-продуктові підкомплекси: зернопродуктовий, олієжировий, цукрово-буряковий, овочепродуктовий, картоплепродуктовий, плододуктовий, виноградо-виноробний, льоно- та коноплепродуктовий, молокопродуктовий, м'ясопродуктовий, ефіроолійний, хмелярський та інші. Їх функціонування формує основу продовольчої безпеки держави.

З огляду на структуру харчових компонентів у продукції, забезпечення потреб населення має здійснюватися відповідно до науково обґрунтованих норм харчування за видами продукції з урахуванням вікових і фізіологічних особливостей.

Значна частина сільськогосподарської продукції потребує зберігання або промислової переробки, що зумовлює розвиток пов'язаних галузей (сортування, доробка, переробка, логістика) для зменшення сезонності споживання та мінімізації втрат. Отже, органічне поєднання сільськогосподарських галузей і переробної промисловості формує інтегроване аграрно-продуктове виробництво як цілісну соціально-економічну систему.

В аграрному секторі функціонують галузі з подвійним призначенням продукції. Зокрема, льонарство та коноплярство забезпечують як продовольчі потреби (олія), так і сировину для товарів повсякденного вжитку (текстиль). Аналогічно вівчарство поєднує продовольчий (м'ясо, молоко) і промисловий (вовна, шкури) напрями. До таких галузей належить і вирощування ефіроолійних та лікарських рослин, сировина яких використовується у фармацевтиці, косметиці та парфумерії [13, с. 61].

Тенденція до монокультурного землеробства в Україні є наслідком поєднання цінових стимулів, структури експорту та інституційних прогалин у регулюванні землекористування [13, с. 37]. Зміна структури землекористування має потенційно негативні наслідки для продуктивності земельних ресурсів, ефективності використання праці та забезпечення сталого розвитку аграрного сектору.

Поширення монокультурних практик посилюється відсутністю чіткої державної стратегії розвитку аграрно-продуктового виробництва та недостатнім усвідомленням його соціально-економічної значущості у довгостроковій перспективі.

Домінування монокультур порушує природні відтворювальні процеси та підсилює екологічні ризики. Зокрема, воно сприяє поширенню хвороб рослин і, відповідно, інтенсифікації застосування засобів захисту. Системний винос поживних речовин рослинами перевищує їх повернення в ґрунт, що призводить до ґрунтової деградації. Обмеження внесення органічних добрив порушує структуру ґрунтів, прискорює деградаційні процеси та знижує продуктивність земель.

Поширення монокультурного землеробства скорочує потребу у живій праці в сільській місцевості та звужує пропозицію робочих місць, що посилює міграцію (особливо молоді), знижує соціальну активність і мотивацію до самореалізації. Водночас саме людина є носієм знань та джерелом інноваційних рішень у техніці, технологіях і організації виробництва.

Інтелектуальний ресурс набуває ознак капіталу лише за умови активного використання у створенні знань і зростанні доданої вартості. Нереалізований потенціал не трансформується у результат. У цьому контексті монокультурна модель посилює недовикористання інтелектуального ресурсу та обмежує інноваційний розвиток аграрного сектору.

Аграрно-продуктове виробництво як соціально-економічну систему доцільно розглядати комплексно – з соціально-економічного, організаційно-виробничого та техніко-технологічного поглядів. Як соціально-економічна структура воно охоплює сукупність підприємств, організацій і служб, що забезпечують виробництво аграрно-продовольчої продукції та натуральних товарів повсякденного вжитку, виготовлених із сільськогосподарської сировини та проміжної продукції переробних підприємств (рис. 1).

Ефективність і сталість розвитку визначається узгодженою взаємодією суб'єктів системи на основі організаційних, економічних і технологічних механізмів, спільної мотивації раціонального використання ресурсів і підвищення їх продуктивності (зокрема родючості ґрунтів та продуктивності праці).

Як соціально-економічна структура аграрно-продуктове виробництво передбачає інтеграцію сільськогосподарських і переробних підприємств та служб з метою сталого приросту аграрно-продовольчої продукції, виробництва готових до споживання товарів широкого асортименту та задоволення потреб населення відповідно до науково обґрунтованих норм споживання.

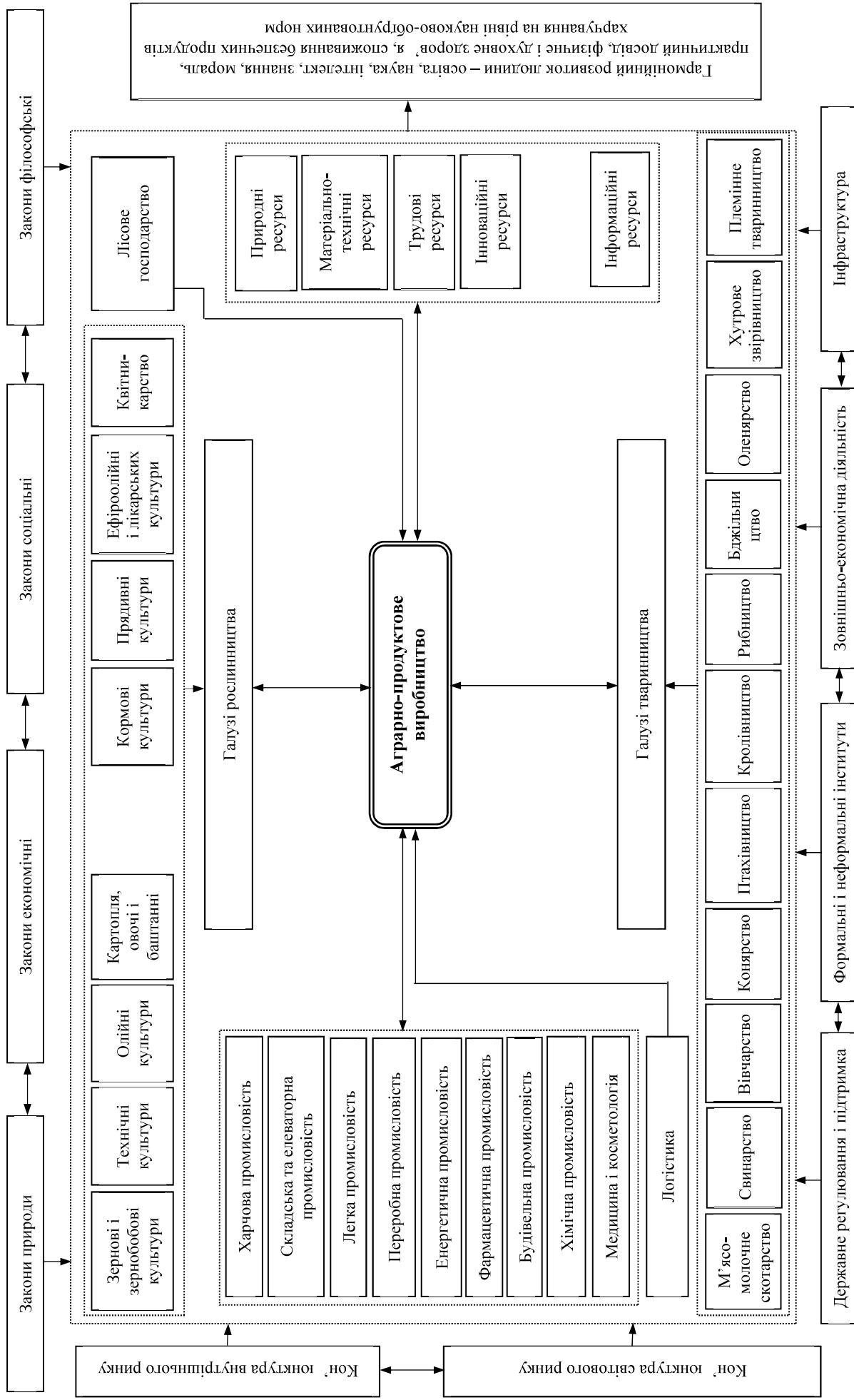

Рис. 1 - Концептуальна схема аграрно-продуктового виробництва в економіці України

Джерело: розроблено автором

Аграрно-продуктове виробництво має забезпечувати:

- збереження й відтворення земельних, водних і лісових ресурсів та формування екологічно безпечного довкілля;
- відродження і розвиток галузей, історично притаманних Україні (льонарства, коноплярства, хмелярства, вівчарства тощо), як основи виробництва натуральної продукції;
- розвиток нових напрямів аграрної діяльності, технології яких можуть бути адаптовані до умов національної економіки.

Як організаційно-виробнича структура аграрно-продуктове виробництво охоплює сукупність галузей аграрного сектору та переробної промисловості, що формують підкомплекси з виробництва сировини, її доробки, промислової переробки, зберігання та доведення до споживача готових товарів із відновлюваної натуральної сировини.

Організаційно-виробнича структура включає три основні стадії: виробництво сільськогосподарської продукції; доробка або переробка продукції; реалізація. Додана вартість формується на кожній стадії, а її повна реалізація відбувається в процесі доведення продукції до кінцевого споживача.

Ресурсний потенціал стадії виробництва включає землю, працю та матеріально-технічну базу (підприємства, фермерські господарства, господарства населення). На стадії доробки й переробки ключовими є трудові ресурси та промислова матеріально-технічна база. Стадія реалізації потребує спеціалізованої інфраструктури й кадрового забезпечення торговельної сфери.

Кінцева мета аграрно-продуктового виробництва – задоволення потреб суспільства в екологічно безпечних продуктах харчування та товарах повсякденного вжитку, виготовлених із сільськогосподарської сировини.

Додана вартість створюється насамперед у виробництві сільськогосподарської продукції шляхом взаємодії людської праці із природними факторами (родючість і волога ґрунту, світло, тепло тощо). На цій стадії принципово важливими є збереження природної рівноваги та недопущення деградації ґрунтів.

Подальше примноження доданої вартості забезпечується біологічною та промисловою переробкою, що сприяє утилізації продукції, виробництву товарів тваринного походження та підтриманню відтворювальних циклів, зокрема через використання органічних добрив.

Промислова переробка здійснюється на основі індустріальних технологій (доробка, консервування, сушіння, заморожування тощо) і забезпечує збереження та зростання доданої вартості, сформованої в сільському господарстві, шляхом інтеграції з промисловими процесами.

Реалізація доданої вартості відбувається через оптову й роздрібну торгівлю на внутрішньому ринку та вихід на зовнішні ринки. Ефективність системи визначається узгодженістю стадій «виробництво – переробка – збут»; дисбаланси на кінцевій стадії знижують стимули до виробництва та інвестування в переробку.

Аграрно-продуктове виробництво як техніко-технологічна структура представляє собою послідовність взаємопов'язаних процесів, спрямованих на виробництво якісної сільськогосподарської продукції, її глибоку промислову переробку, зберігання та доведення до кінцевого споживача. Реалізація цих процесів має ґрунтуватися на впровадженні сучасних технологій, енерго- та матеріалоощадних систем машин та інноваційних рішень.

Техніко-технологічні рішення повинні враховувати зональні й ґрунтові особливості, контурність угідь та потреби ґрунтозахисного землеробства з метою раціонального землекористування. Зокрема, актуальним є впровадження інновацій селекції й насінництва, використання високопродуктивних сортів і гібридів, адаптованих до мінливих природно-кліматичних умов із урахуванням регіональних відмінностей [13, с. 69-70].

Просторове розміщення галузей за природно-кліматичними зонами має поєднуватися з розвитком переробних технологій, що забезпечує збереження продукції, мінімізацію втрат і підвищення ефективності використання ресурсів.

Висока взаємозалежність виробництва, переробки, зберігання і реалізації зумовлює

необхідність системної координації між усіма складовими аграрно-продуктового виробництва.

Висновки. Аграрно-продуктове виробництво України є багаторівневою соціально-економічною системою, яка інтегрує виробництво, переробку, зберігання і реалізацію та забезпечує продовольчу основу життєдіяльності населення і формування доданої вартості з відновлюваної сільськогосподарської сировини.

Результативність функціонування системи визначається не обсягами первинного виробництва, а узгодженістю ланцюга доданої вартості «сировина – переробка – збут»; розриви між стадіями трансформуються у втрати продукції, звуження асортименту, сировинну орієнтацію експорту та недоотримання валової доданої вартості.

Сучасний розвиток аграрно-продуктового виробництва стримується системними суперечностями між ресурсним потенціалом і ефективністю його використання; між виробництвом і платоспроможним попитом; між темпами виробництва й розвитком переробних потужностей; між потребою інновацій і слабкістю наукового та кадрового забезпечення.

Домінування монокультур і руйнування науково обґрунтованих сівозмін підбивають відтворювальну здатність ґрунтів, посилюють екологічні ризики та звужують базу розвитку тваринництва й замкнених відтворювальних циклів.

Монокультурна модель має також соціально-економічні наслідки: скорочення зайнятості, міграцію, недовикористання інтелектуального ресурсу людини та зниження потенціалу інноваційного розвитку аграрного сектору.

Сталий розвиток аграрно-продуктового виробництва потребує посилення інтеграції між сільськогосподарськими, переробними та торговельними ланками, підвищення ролі переробки у створенні доданої вартості, відновлення збалансованості рослинництва і тваринництва та впровадження техніко-технологічних рішень, адаптованих до зональних і ґрунтових умов.

Ключова умова стійкості системи – узгодження економічних, соціальних та екологічних цілей із пріоритетом збереження і відтворення земельних ресурсів як бази виробництва та просторового середовища життєдіяльності населення.

Список використаної література

1. Бондар В. С., Фурса А. В. Стратегічні напрями вискоєфективного функціонування цукробурякового під комплексу АПК. *Економіка АПК*. 2016. № 10. С. 30-37.
2. Бородіна О. М., Прокопа І. В. Аграрний розвиток і саморозвиток громад : модернізація через взаємну адаптацію (теоретико-методологічний аспект). *Економіка України*. 2014. № 4. С. 55-72.
3. Бородіна О. М., Прокопа І. В. Подолання структурних деформацій в аграрному секторі України: інституалізація і модернізація мало товарного сільськогосподарського виробництва. *Економіка України*. 2015. № 4. С. 88-96.
4. Забуранна Л. В., Ярмоленко Ю. О. Соціально-економічні передумови розвитку аграрного виробництва в Україні. *Економіка АПК*. 2017. № 12. С. 64-68.
5. Кирилюк Є. М. Аграрний ринок як економічна категорія: сутнісні ознаки й особливості. *Агросвіт*. 2011. № 12. С. 2-10.
6. Коденська М. Ю. Стратегічні напрями інвестиційного забезпечення конкурентоспроможного аграрно-промислового виробництва. *Стратегія розвитку аграрного сектора економіки на період до 2020 року* : Збірник Чотирнадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників (м. Київ, 16-17 жовтня 2012 року). Київ : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2013. С.432.
7. Коденська М. Ю., Кисельов В. О. Агропромислові підприємства і агрофірми в умовах переходу до ринку. Київ : Вид-во УСГА, 1993. 184 с.
8. Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 37-48.

9. Пугачов М. І. Аграрний сектор економіки України в умовах інституційних змін. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 12-18.
10. Tomilin O. O. Theoretical aspects of development and agro-industrial production. *Економіка АПК*. 2016. № 7. Р. 35-38.
11. Шубравська О. В. Розвиток агропродовольчого виробництва України: завдання і виклики. *Економіка АПК*. 2016. № 4. С. 5-12.
12. Шубравська О. В., Прокопенко К. О. Поширення агроінновацій у контексті забезпечення ефективного галузевого зростання. *Економіка АПК*. 2018. № 2. С. 71-76.
13. Сегеда С. А. Аграрно-продуктове виробництво України : монографія. Вінниця : Видавництво ТОВ “Меркьюрі-Поділля”, 2020. 672 с.
14. Сегеда С. А. Методологічні основи категорії «розвиток»: філософський аспект. *Економіка та держава*. 2018. № 10. С. 14-22.
15. Цукробурякове виробництво України: проблеми відродження, перспективи розвитку : монографія / Саблук П. Т., Коденська М. Ю., Власов В. І. та ін. ; за ред. акад. П. Т. Саблука, проф. М. Ю. Коденської. Київ : ННЦ ІАЕ, 2007. 390 с.

References

1. Bondar, V.S. and Fursa, A.V. (2016), “Strategic directions of highly efficient functioning of the sugar beet subcomplex of the agro-industrial complex”, *Економіка АПК*, no. 10, pp. 30-37.
2. Borodina, O.M. and Prokopa, I.V. (2014), “Agrarian development and self-development of communities: Modernization through mutual adaptation (theoretical and methodological aspect)”, *Економіка України*, no. 4, pp. 55-72.
3. Borodina, O.M. and Prokopa, I.V. (2015), “Overcoming structural deformations in the agrarian sector of Ukraine: Institutionalization and modernization of small-scale agricultural production”, *Економіка України*, no. 4, pp. 88-96.
4. Zaburanna, L.V. and Yarmolenko, Yu.O. (2017), “Socio-economic prerequisites for the development of agrarian production in Ukraine”, *Економіка АПК*, no. 12, pp. 64-68.
5. Kyryliuk, Ye.M. (2011), “The agrarian market as an economic category: Essential features and characteristics”, *Ahrosvit*, no. 12, pp. 2-10.
6. Kodenska, M.Yu. (2013), “Strategic directions of investment support for competitive agro-industrial production”, *Stratehiia rozvytku ahrarnoho sektora ekonomiky na period do 2020 roku : Zbirnyk Chotyrnadtsiatykh richnykh zboriv Vseukrainskoho konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarykiv* [Strategy for the Development of the Agrarian Sector of the Economy for the Period Until 2020: Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the All-Ukrainian Congress of Agricultural Economists] (Kyiv, 16-17 October 2012), NNTs “Instytut ahrarnoi ekonomiky”, Kyiv, Ukraine, pp.
7. Kodenska, M.Yu. and Kyselov, V.O. (1993), *Ahropromyslovi pidpriemstva i ahrofirmy v umovakh perekhodu do rynku* [Agro-industrial enterprises and agrifirms under transition to a market economy], Vyd-vo USHA, Kyiv, Ukraine, 184 p.
8. Mesel-Veseliak, V.Ya. and Fedorov, M.M. (2016), “Strategic directions of development of the agrarian sector of Ukraine’s economy”, *Економіка АПК*, no. 6, pp. 37-48.
9. Puhachov, M.I. (2017), “The agrarian sector of Ukraine’s economy under conditions of institutional changes”, *Економіка АПК*, no. 5, pp. 12-18.
10. Tomilin, O.O. (2016), “Theoretical aspects of development and agro-industrial production”, *Економіка АПК*, no. 7, pp. 35-38.
11. Shubravskaya, O.V. (2016), “Development of agri-food production in Ukraine: Tasks and challenges”, *Економіка АПК*, no. 4, pp. 5-12.
12. Shubravskaya, O.V. and Prokopenko, K.O. (2018), “Dissemination of agro-innovations in the context of ensuring effective sectoral growth”, *Економіка АПК*, no. 2, pp. 71-76.
13. Sehed, S.A. (2020), *Ahrarno-produktive vyrobnytstvo Ukrainy* [Agrarian and food production of Ukraine], monograph, TOV “Merkiuri-Podillia”, Vinnytsia, Ukraine, 672 p.
14. Sehed, S.A. (2018), “Methodological foundations of the category “development”: A philosophical aspect”, *Економіка та держава*, no. 10, pp. 14-22.

15. Sabluk, P.T. (Eds.), Kodenska, M.Yu. (Eds.), Vlasov, V.I. et al. (2007), *Tsukroburiakove vyrobnytstvo Ukrainy: problemy vidrodzhennia, perspektyvy rozvytku* [Sugar beet production in Ukraine: problems of revival, development prospects], monograph, NNts IAE, Kyiv, Ukraine, 390p.

Sheda Serhii

Doctor of science (Economics), Professor
Vasyl' Stus Donetsk National University

AGRARIAN AND FOOD PRODUCTION OF UKRAINE AS A SOCIO-ECONOMIC SYSTEM: RESOURCES, STRUCTURAL CONTRADICTIONS AND DIRECTIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Introduction. *Agrarian and food production plays a crucial role in the national economy of Ukraine, forming the basis of food security, employment, and sustainable development of rural areas. In the context of socio-economic transformations, institutional changes, and growing environmental challenges, the functioning of the agrarian sector requires a comprehensive understanding of its structural features, resource potential, and internal contradictions. Therefore, the study of agrarian and food production as an integrated socio-economic system becomes particularly relevant.*

Purpose. *The purpose of the article is to provide a theoretical and methodological substantiation of agrarian and food production in Ukraine as a holistic socio-economic system, to identify the features of its resource potential and structural organization, and to determine key directions for ensuring its effective and sustainable development under modern socio-economic conditions.*

Methods. *The research is based on a combination of general scientific and special economic methods. The methods of analysis and synthesis were used to study the theoretical foundations of agrarian and food production. The system approach made it possible to consider agrarian and food production as an integrated socio-economic system. Comparative and structural analysis were applied to identify internal contradictions, resource imbalances, and functional relationships between production, processing, and marketing stages.*

Results. *The study substantiates the role of agrarian and food production as a multi-level socio-economic system integrating agricultural production, processing industries, storage, and marketing activities. Key structural contradictions of the system are identified, including imbalances between resource potential and its effective use, production volumes and consumer demand, and the development of primary production versus processing capacities. The research also highlights the negative consequences of monoculture farming practices, which contribute to soil degradation, ecological risks, and the weakening of balanced development between crop and livestock production. The importance of strengthening the value chain "raw materials – processing – marketing" for increasing value added and improving economic efficiency is emphasized.*

Originality. *The scientific novelty of the research lies in the comprehensive conceptualization of agrarian and food production as an integrated socio-economic system that combines social, organizational, economic, and technological dimensions, as well as in identifying systemic contradictions that hinder its sustainable development.*

Conclusion. *It is concluded that sustainable development of agrarian and food production requires strengthening integration between agricultural, processing, and trade sectors, increasing the role of value-added processing, restoring balanced agricultural structures, and implementing environmentally oriented technological solutions adapted to regional natural and economic conditions.*

Key words: *agricultural sector, agrarian and food production, economy, socio-economic system, resource potential, sustainable development, environmental sustainability, economic transformations, agrarian industry, state policy, socio-economic system, natural and climatic conditions, crop rotation, monoculture farming, agrarian and food sub-complexes, value added, processing industry, food security.*

Одержано редакцією: 15.06.2025
Прийнято до публікації: 17.08.2025